

Daniel Dzienisiewicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

O (NIE)PRZESTRZEGANIU ZASAD TRANSKRYPCJI WSPÓŁCZESNEGO JĘZYKA ROSYJSKIEGO (NA PRZYKŁADZIE FELIETONISTYKI STANISŁAWA MICHAŁKIEWICZA)

On (non-)adherence to the Transcription Rules of Russian (on the Example of the Texts of Stanisław Michalkiewicz)

ABSTRACT: The aim of the article is to analyze Russian words transcribed into the Polish alphabet extracted from the texts of a Polish conservative-liberal author, S. Michalkiewicz, from the years 2003–2015. The lists of both correctly and incorrectly transcribed units are presented and the mistranscribed words are examined. The categories of transcription errors are provided along with the examples of words in which they occur. The results of the analysis may serve as a point of reference in further studies concerning adherence to the transcription rules of Russian performed on a larger number of texts written by a greater variety of authors.

KEYWORDS: transcription, spelling, language of press, Polish, Russian

1. Wprowadzenie

Transkrypcja określana jest jako metoda przekształcania tekstu pisanego, polegająca na zbliżonym i zarazem w miarę możliwości dokładnym substytuowaniu dźwięków mowy oddawanych za pośrednictwem jednego alfabetu przy pomocy znaków innego alfabetu¹. Odróżnia ją to od transliteracji, która ma na celu wyłącznie odwzorowywanie znaków konkretnego alfabetu – nie dźwięków – za pomocą znaków innego

¹ E. Polański (red.), *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, Warszawa 2006, s. 107–108. Dalej – WSO PWN. Natomiast I. Dulewiczowa twierdzi, iż transkrypcja polega na przeniesieniu systemu grafii jednego języka na system grafii innego języka, jedynie z uwzględnieniem „pewnych cech fonetycznych” obu kodów, przez co należy rozumieć zwyczaj wy-

alfabetu. Różne są także zastosowania obu sposobów notacji – transkrypcja używana jest bowiem w celu aproksymacji dźwięków danego języka, podczas gdy transliteracja stosowana jest najczęściej w pracach naukowych oraz opisach bibliotecznych sporządzanych przez biblioteki naukowe, a więc w okolicznościach wymagających maksymalnej wierności oddania pierwotnego tekstu. Taki stan rzeczy wynika z precyzji zasad notacji transliteracyjnej², dzięki którym możliwa jest rekonstrukcja tekstu oryginalnego. Transkrypcja stosowana jest zaś w kontekstach niewymagających wysokiego stopnia dokładności i skierowana jest do masowego czytelnika³.

Obowiązujące zasady transkrypcji współczesnego języka rosyjskiego zostały uchwalone przez Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk 20 stycznia 1956 roku, a następnie opublikowane w pracy pt. *Pisownia polska*⁴. Reguły ustanowione ponad sześć dekad temu niezmiennie przytaczane są jako konwencja, do której odwołują się autorzy słowników ortograficznych polszczyzny oraz innych opracowań dotyczących zagadnień transkrypcji wyrazów rosyjskich⁵.

Według I. Dulewiczowej „rosyjski tekst oryginalny w zapisie polskim”, a zatem rosyjski tekst przetranskrybowany na znaki polskiego alfabetu, można rozumieć jako:

- 1) jednostkowe wyrazy pospolite, nieposiadające ekwiwalentów w języku polskim (np. *kokosznik, kołchoz, matrioszka*);
- 2) nazwy własne (np. *Lew Nikołajewicz Tołstoj, Łajka, Niżnij Nowgorod*);
- 3) tytuły (np. *Nowyj mir, Murziłka, Wańka* (nowela Czechowa));
- 4) nazwy instytucji (np. *Inturist*);
- 5) fragmenty (tj. cytaty z) tekstów literackich, publicystycznych bądź naukowych (np. „Marcin spojrział na niego ze zdumieniem. – *Po ruszki umiesz czytać?*”)⁶.

tworzony w procesie wykształcania się reguł adaptacji graždanki w języku polskim – zob. I. Dulewiczowa, *Transkrypcja i transliteracja wyrazów rosyjskich*, Warszawa 1981, s. 17.

² Zasady transliteracji podawane przez WSO PWN opierają się na Polskiej Normie PN-ISO 9, obowiązującej od 1 lutego 2000 roku: *Transliteracja znaków cyrylickich na znaki łacińskie. Języki słowiańskie i niesłowiańskie* – zob. E. Polański (red.), *Wielki słownik ortograficzny PWN...*, s. 108.

³ Ibidem, s. 108. O różnicy między transkrypcją i transliteracją zob. także w opracowaniach: M. Szymczak (red.), *Słownik ortograficzny języka polskiego wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*, Warszawa 1992, s. 149; I. Dulewiczowa, *Transkrypcja i transliteracja...*; idem, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Fonetyka i fonologia. Grafia i ortografia*, Warszawa 1993, s. 64–70.

⁴ *Pisownia polska. Przepisy – słowniczek*, wyd. XII, Wrocław 1957, s. 43–58.

⁵ Por. np. M. Szymczak (red.), *Słownik ortograficzny języka polskiego wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*, Warszawa 1978, s. 140–142; idem, *Słownik ortograficzny języka polskiego...*, Warszawa 1992, s. 150–152; idem, *Słownik ortograficzny języka polskiego wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*, Warszawa 1996, s. 150–152; E. Polański (red.), *Nowy słownik ortograficzny PWN wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*, Warszawa 1996, s. 86–87; idem, *Nowy słownik ortograficzny PWN wraz z zasadami pisowni i interpunkcji*, Warszawa 1998, s. 88–89; idem, *Wielki słownik ortograficzny PWN...*, Warszawa 2006, s. 109–110; I. Dulewiczowa, *Transkrypcja i transliteracja...*, s. 72–73; idem, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska...*, s. 65–66.

⁶ Ibidem, s. 67–68.

Jednakże opanowanie oraz stosowanie reguł transkrypcji nie gwarantuje, iż polski zapis będzie poprawny. Badaczka twierdzi bowiem, iż do sukcesu w zakresie graficznego oddawania wyrazów rosyjskich – oprócz znajomości zasad transkrypcji – przyczynia się rozróżnianie dwóch sytuacji, wymagających zastosowania elementów spolszczonych (np. *Niżny Nowogród*) albo wyrazów przetranskrybowanych (*Niżnij Nowgorod*), w zależności od kontekstu, w jakim występują one w tekście, tj. jako nazwa zaadaptowana w języku polskim lub bezpośredni cytat z rosyjskiego tekstu zapisany przy pomocy znaków polskiego alfabetu⁷.

Poniżej w niezmienionej postaci przedstawiono zasady transkrypcji zamieszczone na stronie internetowej *Słownika języka polskiego PWN*, stanowiące niezmodyfikowaną wersję reguł wypracowanych w 1956 r.⁸:

„Literę *a* oddajemy przez *a*, np. адрес – *adres*.

Literę *б* oddajemy przez *b*, np. баба – *baba*.

Literę *в* oddajemy przez *w*, np. вода – *woda*.

Literę *г* oddajemy przez *g*, np. Гоголь – *Gogol*, книга – *kniga*; także gdy *г* jest wymawiane jako *w*: его – *jego*.

Literę *д* oddajemy przez *d*, np. дорога – *doroga*.

Literę *е* oddajemy przez:

1) *je* – na początku wyrazu, po samogłoskach *i* po *ъ*, *ь*, np. Елена – *Jelena*; дует – *dujet*; объехал – *objechał*, фельетон – *fieljeton*;

2) *e* – po *ж*, *л*, *ц*, *ч*, *ш*, *щ*, np. жена – *żena*, Лермонтов – *Lermontow*, цена – *cena*, Чернышевский – *Czernyszewskij*, шелест – *szelest*, щека – *szczeka*; w nazwiskach obcego pochodzenia *e* po wszystkich spółgłoskach transkrybujemy jako *e*, np. Еренбург – *Erenburg*, Мендельсон – *Mendelson*;

3) *ie* – po wszystkich innych spółgłoskach, np. дед – *died*, семь – *siem*’, земледелец – *ziemledielec*.

Literę *ё* oddajemy przez:

1) *jo* – na początku wyrazu, po samogłoskach *i* po *ъ*, *ь*, np. ёлка – *jołka*, её – *jejo*, объём – *objom*, Соловьёв – *Sołowjow*;

2) *o* – po *ж*, *л*, *ч*, *ш*, *щ*, np. жёлтый – *żołtyj*, лёд – *lod*, Пугачёв – *Pugaczow*, шёл – *szoł*, щёлкать – *szczołkat*’;

3) *io* – po wszystkich innych spółgłoskach, np. нёс – *nios*, орёл – *orioł*, пёс – *pios*.

Literę *ж* oddajemy przez *ż*, np. жалко – *żałko*.

Literę *з* oddajemy przez *z*, np. залог – *załog*.

Literę *и* oddajemy przez:

⁷ Idem, *Transkrypcja i transliteracja...*, s. 58.

⁸ <https://sjp.pwn.pl/zasady/308-76-B-Transkrypcja-wspolczesnego-alfabetu-rosyjskiego;629697.html> (3.08.2017).

- 1) *i*, пр. игра – *igra*, Никита – *Nikita*; również po *ч*, *щ*, пр. чистый – *czystyj*, щиток – *szczytok*;
- 2) *ji* – po *ь*, пр. Коробьин – *Korobjin*;
- 3) *y* – po *ж*, *ц*, *ш*, пр. жила – *żyła*, цитра – *cytra*, шило – *szyło*.

Litereŕ *й* oddajemy przez *j*, пр. май – *maj*.

Litereŕ *к* oddajemy przez *k*, пр. как – *kak*.

Litereŕ *л* oddajemy przez:

- 1) *l* – przed *e*, *ё*, *и*, *ь*, *ю*, *я*, пр. левый – *lewyj*, лёд – *lod*, липа – *lipa*, моль – *mol*, любой – *lubo**j*, Ляля – *Lala*;
- 2) *ł* – przed spółgłoskami, przed samogłoskami *a*, *o*, *u*, *ы* oraz na końcu wyrazu, пр. долгий – *dołgij*, лапа – *łapa*, лоза – *łoza*, лук – *łuk*, лысый – *łysuj*, стол – *stoł*.

Litereŕ *м* oddajemy przez *m*, пр. монарх – *monarch*.

Litereŕ *н* oddajemy przez *n*, пр. народ – *narod*.

Litereŕ *о* oddajemy przez *o*, пр. городской – *gorodskoj*.

Litereŕ *п* oddajemy przez *p*, пр. полно – *połno*.

Litereŕ *р* oddajemy przez *r*, пр. речь – *riecz*.

Litereŕ *с* oddajemy przez *s*, пр. сани – *sani*.

Litereŕ *т* oddajemy przez *t*, пр. труд – *trud*.

Litereŕ *у* oddajemy przez *u*, пр. укроп – *ukrop*.

Litereŕ *ф* oddajemy przez *f*, пр. факт – *fakt*.

Litereŕ *х* oddajemy przez *ch*, пр. хорошо – *choroszo*.

Litereŕ *ц* oddajemy przez *c*, пр. цена – *cena*.

Litereŕ *ч* oddajemy przez *cz*, пр. чудесно – *czudiesno*.

Litereŕ *ш* oddajemy przez *sz*, пр. шаг – *szag*.

Litereŕ *щ* oddajemy przez *szcz*, пр. щука – *szczuka*.

Litereŕ *ъ* pomija się, пр. объём – *objom*.

Litereŕ *ы* oddajemy przez *y*, пр. пышка – *pyszka*.

Litereŕ *ь* oddajemy przez *'* – znak zmiękczenia, пр. будьте – *bud'tie*, словарь – *słowar'*; znak jest pomijany, gdy występuje po *л*, *ж*, *ш*, *ч*, *щ* oraz przed samogłoską.

Litereŕ *э* oddajemy przez *e*, пр. поэт – *poet*.

Litereŕ *ю* oddajemy przez:

- 1) *ju* – na początku wyrazu oraz po samogłoskach *i* po *ъ*, *ь*, пр. южный – *jużnyj*, даю – *daju*, адъютант – *adjutant*, бью – *bju*;
- 2) *u* – po *л*, пр. люблю – *lublu*;
- 3) *iu* – po innych spółgłoskach, пр. Тютчев – *Tiutczew*, сюда – *siuda*.

Litereŕ *я* oddajemy przez:

- 1) *ja* – na początku wyrazu oraz po samogłoskach *i* po *ъ*, *ь*, пр. Яковлев – *Jakowlew*, моя – *moja*, объяснить – *objasnit'*, семья – *siemja*;

2) *a* – po *л*, np. Коля – *Kola*;

3) *ia* – po innych spółgłoskach, np. нося – *nosia*, мясо – *miaso*.”

Wnikliwa analiza powyższych informacji prowadzi do konstatacji, iż nie precyzują one dostatecznie niektórych zagadnień, co może przyczyniać się do nieświadomego popełniania błędów przez użytkowników polszczyzny zajmujących się transkrypcją rosyjskich tekstów. Przykładowo, na przytoczanej liście reguł próżno szukać informacji, że zasady transkrypcji współczesnego języka rosyjskiego nie dopuszczają oddawania w piśmie tzw. akania, czyli wymowy bezprzyciskowego *o* jako *a*⁹. Może prowadzić to do rozbieżności w zapisie: jak bowiem wynika z przykładów podawanych przez I. Dulewiczową, w praktyce akanie często przedostaje się do tekstów transkrybowanych, np. „W etoj żyzni umirat’ nie nowo, no i żyt’ *kanieczno* nie na wiek”¹⁰. Jakkolwiek w świetle powyższych zasad taki zapis powinien być uznany jako błędny, autorka twierdzi, iż oddawanie akania w transkrypcji jest tolerowane w literaturze pięknej, nie dopuszcza się go jednak w tekstach naukowych i prasowych¹¹. Na liście reguł nie został także m.in. odnotowany fakt, iż litera *ь* (oznaczana w transkrypcji znakiem *’*) pomijana jest po spółgłoskach: *л, ш, ж, ч, щ*, por. np. *соболь* – *sobol*, *Кольцов* – *Kolcow*, *рожь* – *roź*, *дочь* – *docz*, *мощь* – *moszcz*, *мышь* – *mysz*, *шью* – *szju*¹².

W związku z brakiem konsekwencji w praktyce transkrypcyjnej (tj. np. wspomnianym oddawaniem akania) za zasadne uznano sprawdzenie, które wyrazy są transkrybowane niezgodnie z obowiązującymi regułami oraz które reguły są najczęściej naruszane we współczesnych polskich tekstach prasowych, a zatem w gatunku, w którym – według Dulewiczowej – niedopuszczalne są odstępstwa od przyjętej normy. Materiał, na którym przeprowadzone zostało badanie, obejmuje rosyjskie wyrazy przetranskrybowane na znaki polskiego alfabetu, zaczerpnięte z felietonów Stanisława Michalkiewicza (dalej – SM) z lat 2003–2015¹³.

SM jest polskim publicystą konserwatywno-liberalnym, piszącym m.in. dla takich tytułów, jak „Najwyższy Czas!”, „Nasza Polska” czy „Goniec”. Z perspektywy problematyki prowadzonych badań wybór publicysty nie jest bezpodstawny, ponieważ ze względu na znajomość języka rosyjskiego SM, teksty autora obfitują

⁹ Por. następującą uwagę: „Literę *o* oddajemy przez *o* (...); literę tę transkrybujemy w ten sposób bez względu na wymowę” – M. Szymczak (red.), *Słownik ortograficzny języka polskiego...*, Warszawa 1992, s. 151.

¹⁰ I. Dulewiczowa, *Transkrypcja...*, s. 23.

¹¹ Idem, *Gramatyka...*, s. 68.

¹² M. Szymczak (red.), *Słownik ortograficzny języka polskiego...*, Warszawa 1992, s. 151.

¹³ Poddane analizie teksty SM zostały pozyskane ze strony internetowej publicysty, na której są udostępniane na bieżąco na zasadzie nieodpłatnej, zob. <http://www.michalkiewicz.pl/teksty.php> (03.08.2017).

w dużą liczbę rossików¹⁴, występujących także w postaci pojedynczych wyrazów bądź fraz-cytatów pochodzących z języka rosyjskiego, przytaczanych w formie transkrybowanej, np. (pisownia oryginalna, pogrubienie – D.D.)¹⁵:

To jest wspólny mianownik, ale oczywiście są i różnice. Putin rządzi Rosją od 1 stycznia 1999 roku, kiedy to Jelcyn, któremu ruska rozwiadka przedstawiła propozycję nie do odrzucenia, oświadczył z patosem: „**ja uchażu w adstawku**”. W marcu 2000 dostał niecałe 53% głosów, ale w roku 2004 – już ponad 71%, a i teraz nie narzeka na brak popularności.

(*Nagonki komparatystyczne*, „Najwyższy Czas!”, 16 lutego 2007)

W Związku Radzieckim istniały nawet specjalne mnemotechniczne piosenki, przy pomocy których ludzie radzieccy przyswajali sobie zbawienne prawdy. Oto refren jednej z nich: „**Partia Lenina simwoł swabody, partija nasza sowiest’ i czest’, partia eto sierdce i rozum naroda, budiet, była i jest!**”

(*Sztafeta pokoleniowa*, „Nasza Polska”, 16 września 2008)

„**Artilieristy! Stalin dał prikaz!**” – tak zaczynała się jedna z wojskowych piosenek sowieckich. Kto wie, czy i ona nie weszła na stałe do skarbnicy polskiej tradycji narodowej, skoro przy okazji awantury wokół pomnika żołnierza Armii Czerwonej w Tallinie również w Polsce wybuchło tyle namiętności?

(*Rodzi się folksfront*, „Nasza Polska”, 15 maja 2007)

2. Analiza materiału

Badany materiał obejmuje 327 rosyjskich wyrazów przetranskrybowanych na znaki polskiego alfabetu, zaczerpniętych z felietonów SM. W pierwszej części badania porównano transkrypcje SM z transkrypcjami wykonanymi według zasad przytaczanych we Wprowadzeniu. Poniżej w kolejności alfabetycznej (według alfabetu rosyjskiego) przedstawiono wyrazy, które zostały przez felietonistę przetranskrybowane poprawnie (tj. w ich formie graficznej występuje pełna zgodność z transkrypcją wzorcową):

¹⁴ Więcej informacji dotyczących tego zagadnienia znalazło się w referacie D. Dzienisiewicza pt. *U nas adin prokurator czestnyj czetawiek, a i on – prawdu skazat’ – swinia – rossicaw felietonistyce Stanisława Michalkiewicza*, wygłoszonym podczas VII konferencji Kultury wschodniosłowiańskiej – oblicza i dialog, która odbyła się w dniach 1–2 grudnia 2016 r. w Obrzycku.

¹⁵ SM w okresie PRL pracował jako tłumacz języka rosyjskiego w oddziale Agencji Prasowej „Nowosti” w Warszawie – zob. życiorys publicysty na stronie <http://www.michalkiewicz.pl/zyciorys.php> (3.08.2017).

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM ^{a)} |
|------------------------|-------------------------------|
| антинемецкие | antiniemieckije |
| аплодисменты | apłodismienty |
| бей | biej |
| блядь | blad' |
| боевой | bojewoj |
| более | boleje |
| больше | bolsze |
| братъ | brat' |
| бросим | brošim |
| будем | budiem |
| будет | budiet |
| будешь | budiesz |
| бурные | burnyje |
| был | był |
| была | była |
| были | byli |
| было | było |
| в | w |
| вам | wam |
| вас | was |
| вечной | wiecznoj |
| видел | widieł |
| вины | winy |
| внешней | wnieszniej |
| водопровод | wodoprowod |
| воин | woin |
| войны | wojny |
| вопросе | woprosie |
| вот | wot |
| вперёд | wperiod |

^{a)} Ze względu na poprawność transkrypcji SM zdecydowano, iż poprawny zapis wyrazów nie będzie prezentowany w osobnej kolumnie, tak jak ma to miejsce w następnej tabeli, zawierającej błędne zapisy SM.

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM |
|------------------------|-----------------|
| всѣ | wsio |
| второй | wtoroj |
| второму | wtoromu |
| выбросить | wybrośit' |
| высказывания | wyskazywanija |
| выхода | wychoda |
| главное | gławnoje |
| глубоко | głuboko |
| года | goda |
| граждан | grażdjan |
| да | da |
| дал | dał |
| дальше | dalsze |
| двадцать | dwadcat' |
| девки | diewki |
| делать | diełat' |
| дело | dieło |
| диктатор | diktator |
| допустив | dopustiw |
| другом | drugom |
| дурак | durak |
| духе | duchie |
| Европе | Jewropie |
| его | jego |
| едешь | jediesz |
| ему | jemu |
| журналист | żurnalist |
| заграница | zaganica |
| затеваает | zatiewajet |
| зачинщиков | zaczinszczikow |
| знаешь | znajesz |
| идёт | idiot |

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM |
|------------------------|-----------------|
| иди | idi |
| из | iz |
| извините | izwinitie |
| именно | imiennie |
| иначе | inacze |
| истинно | istinno |
| как | kak |
| капитан | kapitan |
| кипучая | kipuczaja |
| Коммерсант | Kommiersant |
| комсомолец | komsomolec |
| котором | kotorom |
| которых | kotorych |
| красного | krasnogo |
| критике | kritikie |
| кричать | kriczat' |
| крупный | krupnyj |
| курица | kurica |
| ларчик | łarczik |
| Ленина | Lenina |
| линию | liniju |
| лишения | liszenija |
| лишь | lisz |
| Медведев | Miedwiedienko |
| мелкий | miełkij |
| мертвецы | miertwiecki |
| мешай | mieszaj |
| мировой | mirowoj |
| много | mnogo |
| многократные | mnogokratnyje |
| молчать | mołczat' |
| московский | moskowskij |

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM |
|------------------------|-----------------|
| мягким | miagkim |
| мятежной | miatieżnoj |
| наболтали | nabołtali |
| найти | najti |
| нам | nam |
| нападает | napadajet |
| напал | napał |
| например | naprimier |
| народа | naroda |
| нас | nas |
| наш | nasz |
| наша | nasza |
| наше | nasze |
| независимо | niezawisimo |
| неизвестно | nieizwiestno |
| несмотря | niesmotria |
| несогласие | niesogłasje |
| никаких | nikakich |
| никем | nikiem |
| ногу | nogu |
| оберскот | obierskot |
| однако | odnako |
| одной | odnoj |
| оевреивать | ojewrieiwat' |
| описал | opisał |
| определении | opriedielenii |
| основным | osnownym |
| осудили | osudili |
| отношений | otnoszenij |
| отношения | otnoszenija |
| память | pamiat' |
| партия | partija |

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM |
|------------------------|--------------------|
| первое | pierwoje |
| первом | pierwom |
| передышка | pieriedyszka |
| пересмотрел | pieriesmotrieł |
| пить | pit' |
| плавает | pławajet |
| победили | pobiedili |
| повестки | powiestki |
| подвергал | podwiergał |
| поддержал | poddierżał |
| покаяний | pokajanij |
| покойник | pokojnik |
| политике | politikie |
| политики | politiki |
| политическим | politiczeskim |
| польских | polskich |
| Польша | Polsza |
| Польши | Polszy |
| потолкуем | potofkujem |
| поэт | poet |
| правду | prawdu |
| право | prawo |
| правое | prawoje |
| праздники | prazdniki |
| предшественники | priedszestwienniki |
| президента | priezidenta |
| привычки | priwyczki |
| признание | priznanije |
| приказ | prikaz |
| проамериканскую | proamierikanskuju |
| прогнозы | prognozy |
| прокурор | prokuror |

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM |
|------------------------|--------------------|
| пропагитки | propagitki |
| просто | prosto |
| птица | ptica |
| пунктом | punktom |
| пьян | pjan |
| пять | piat' |
| равно | rawno |
| разведывательное | razwiedywatielnoje |
| размещения | razmieszczenija |
| рассуждать | rassużdat' |
| резание | riezanie |
| решили | rieszyli |
| рублей | rubliej |
| руководителем | rukowoditelem |
| самая | samaja |
| самое | samoje |
| свободы | swobody |
| своих | swoich |
| седой | siedoj |
| село | sieło |
| сердце | sierdce |
| символ | simwoł |
| сказал | skazał |
| сказала | skazała |
| сказать | skazat' |
| словам | słowam |
| смело | smieło |
| снова | snowa |
| сняли | sniali |
| собственных | sobstwiennych |
| совесть | sowiest' |
| сорок | sorok |

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM |
|------------------------|-----------------|
| сотрудник | sotrudnik |
| спасай | spasaj |
| спорным | spornym |
| Сталин | Stalin |
| старым | starym |
| статей | statiej |
| сто | sto |
| страна | strana |
| суд | sud |
| сядем | siadiem |
| такое | takoje |
| такой | takoj |
| такую | takuju |
| тебе | tiebie |
| тебя | tiebia |
| тише | tisze |
| тоже | toże |
| тот | tot |
| три | tri |
| уважаемые | uważamyje |
| увидел | uwidieł |
| уголка | ugołka |
| украинских | ukrainskich |
| управление | uprawlenije |
| ухудшении | uchudszonii |
| Федот | Fiedot |
| Христос | Christos |
| хулигана | chuligana |
| частушки | czastuszki |
| чем | czem |
| через | czeries |
| чёрту | czortu |

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM |
|------------------------|-----------------|
| честный | czestnyj |
| честь | czest' |
| чину | czinu |
| что | czto |
| чтоб | cztob |
| шаг | szag |
| шампанское | szampaskoje |
| это | eto |
| этот | etot |
| эту | etu |
| юности | junosti |
| я | ja |

Natomiast w kolejnej tabeli przedstawiono wyrazy, które zostały przetranskrybowane błędnie (brak zgodności przetranskrybowanego tekstu z transkrypcją modelową)¹⁶:

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM | Poprawna transkrypcja |
|------------------------|------------------------|------------------------|
| абсолютного | absolutnowo | absolutnogo |
| агрессор | agriesor | agriessor |
| Александра | Alieksandra | Aleksandra |
| американцы | Amierikańcy | amierikancy |
| артиллеристы | artileristy | artilleristy |
| артиллеристы | artilieristy | artilleristy |
| бизнесмен | biznesmien | bizniesmien |
| большинства | bolszinstwa | bolszynstwa |
| веселиться | wieselitsia | wiesielit'sia |
| военнокомандующий | wojennokomandujuszczij | wojennokomandujuszczij |
| восемь | wosiem | wosiem' |
| воскрес | waskries | woskries |

¹⁶ Oprócz wymienionych wyrazów zawierających błędy w transkrypcji odnaleziono także m.in. takie błędne zapisy, jak: *jeśli*, *uchudnić*, *wypustnik*, *simboł*, *białorusskoro* czy *agiessor*. Nie zostały one jednak uwzględnione w analizie, gdyż założono, iż wystąpiły w nich jedynie tzw. literówki.

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM | Poprawna transkrypcja |
|------------------------|---------------------|-----------------------|
| время | wremia | wriemia |
| геноцид | genocid | gienocyd |
| Германией | Germaniej | Giermaniej |
| германцы | Giermańcy | giermancy |
| говорю | gawariu | goworui |
| грабь | grab | grab' |
| далеко | dalieko | daleko |
| держится | dierżitsia | dierżytsia |
| дорогое | daragoje | dorogoje |
| другого | drugawo | drugogo |
| еврей | Jewriej | jewriej |
| есть | jest | jest' |
| жёсткой | żestkoj | zostkoj |
| зимний | zimnyj | zimnij |
| клевета | kliewieta | klewieta |
| клеветал | kliewietał | klewietał |
| когда | kagda | kogda |
| контрреволюционерам | kontrewolucjonierom | kontriewolucyonieram |
| который | katoryj | kotoryj |
| лет | liet | let |
| любимая | liubimaja | lubimaja |
| люди | liudi | ludi |
| могучая | maguczaja | moguczaja |
| молодец | maładiec | mołodiec |
| моя | maja | moja |
| награбленное | nagrabliennoje | nagrablennoje |
| националистов | nacjonalistow | nacyonalistow |
| никогда | nikagda | nikogda |
| ночь | nocz' | nocz |
| обвинение | obwinienie | obwinienije |
| образование | abrazowanije | obrazowanije |
| образованщина | abrazowanszczina | obrazowanszczina |

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM | Poprawna transkrypcja |
|------------------------|-------------------|-----------------------|
| один | adin | odin |
| оевреивать | ajewrieiwat' | ojewrieiwat' |
| ождать | ożidat' | ożydat' |
| она | ana | ona |
| отдам | atdam | otdam |
| открывается | atkrywajetsia | otkrywajetsia |
| отношений | odnoszenij | otnoszenij |
| отставку | adstawku | otstawku |
| партия | partia | partija |
| перекати-поля | pieriekatypola | pieriekati-pola |
| победимая | pabiedimaja | pobiedimaja |
| поле | polie | pole |
| политики | palitiki | politiki |
| польско-российских | polskorossijskich | polsko-rossijskich |
| польско-украинские | polskoukrainskije | polsko-ukrainskije |
| польского | polskowo | polskogo |
| поменяли | pamieniali | pomieniali |
| поменять | pamieniat' | pomieniat' |
| понимаешь | panimajesz | ponimajesz |
| пополам | popałam | popołam |
| пополам | popałam | popołam |
| потом | patom | potom |
| преступления | priestuplienija | priestuplenija |
| проверим | prawierim | prowierim |
| психушка | psychuszka | psichuszka |
| психушки | psychuszki | psichuszki |
| разум | rozum | razum |
| реализует | realizujet | rirealizujet |
| резание | riezanie | riezanie |
| репортёра | rieportiera | rieportiora |
| ресурсов | resursow | riesursow |
| решил | rieszył | rieszył |

| Zapis wyrazu grażdanką | Transkrypcja SM | Poprawna transkrypcja |
|------------------------|-----------------|-----------------------|
| сбылись | sbyliś | sbylis' |
| свинья | swinia | swinja |
| свободы | swabody | swobody |
| сегодня | siewodnia | sieгодня |
| секретный | sekrietnyj | siekrietnyj |
| скажи | skażi | skaży |
| словаре | sławarie | słowarie |
| согласие | sagłasje | sogłasije |
| согласие | sogłasje | sogłasije |
| судья | sudia | sudja |
| счёт | szcziot | szcot |
| товарищи | tawariszczi | towariszczi |
| управление | uprawlienije | uprawlenije |
| ухожу | uchażu | uchożu |
| человек | czelawiek | czelowiek |
| является | jawliajetsia | jawłajetsia |
| Ярузельский | Jaruzelskij | Jaruzielskij |

Powyższe dane pokazują, iż poprawnie, tj. zgodnie z zasadami transkrypcji współczesnego alfabetu rosyjskiego, zostały przetranskrybowane 234 wyrazy (71,6% badanego materiału), natomiast błędnie – 93 wyrazy (28,4% materiału). Błędy zaobserwowano zatem w blisko jednej trzeciej badanych jednostek. W toku analizy niepoprawnie przetranskrybowanych wyrazów wyodrębniono następujące kategorie błędów:

- 1) zapis litery *a* w miejsce litery *o* (34% błędów): *abrazowanije*, *abrazowanszczi-na*, *adin*, *adstawku*, *ajewrieiwat'*, *ana*, *atdam*, *atkrywajetsia*, *czelawiek*, *dara-goje*, *gawariu*, *kagda*, *katoryj*, *maguczaja*, *maja*, *maładiec*, *nikagda*, *pabiedimaja*, *palitiki*, *pamieniali*, *pamieniat'*, *panimajesz*, *papałam*, *patom*, *popałam*, *prawierim*, *swabody*, *sławarie*, *tawariszczi*, *uchażu*, *waskries*;
- 2) oznaczanie miękkości litery *l* za pomocą litery *i* przed literami *a* i *e* (9,4% błędów): *Alieksandra*, *artilieristy*, *dalieko*, *jawliajetsia*, *kliewieta*, *kliewietał*, *nagrabliennoje*, *polie*, *priestuplienija*, *uprawlienije*;
- 3) nieoznaczanie miękkości liter oddających spółgłoski przed literą *e* za pomocą litery *i* (8,6% błędów): *biznesmien*, *genocid*, *Jaruzelskij*, *kontrrewolucjonierom*, *realizujet*, *resursow*, *sekrietnyj*, *wremia*, *Germanijej*;

- 4) oznaczanie miękkości w pozycjach, w których ta nie powinna być oddawana (3,8% błędów): *Amierikańcy*, *Giermańcy*, *szczyot*, *nocz'*;
- 5) pomijanie znaku zmiękczenia (3,8% błędów): *grab*, *jest*, *wiesielitsia*, *wosiem*;
- 6) zapis litery *i* oraz *j* po literach oddających twarde spółgłoski (w miejsce litery *y*) (7,5% błędów): *bolszinstwa*, *dierżitsia*, *genocid*, *kontrrewolucjonierom*, *nacjonalistow*, *ożiada'*, *rieszł*, *skażi*;
- 7) pomijanie litery *j* w transkrypcji liter oddających samogłoski jotowane (*je*, *jo*, *ju*, *ja*) występujących po literach oddających inne samogłoski (2,8% błędów): *obwinienie*, *partia*, *rieżanie*;
- 8) nieuwzględnianie obecności miękkiego znaku występującego w pisowni rosyjskiej w funkcji rozdzielającej przed literami oddającymi samogłoski jotowane, transkrybowanymi w tej pozycji jako *j* + litera oddające samogłoskę (1,9% błędów): *sudia*, *swinia*;
- 9) niezapisywanie geminat w pozycjach, w których te występują w oryginalnej pisowni rosyjskiej (3,8% błędów): *agiensor*, *agriesor*, *artileristy*, *artilieristy*;
- 10) zapis nazw narodowości wielką literą (2,8% błędów)¹⁷: *Amierikańcy*, *Giermańcy*, *Jewriej*;
- 11) zapis litery *w* w miejsce litery *g* w końcówkach fleksyjnych form dopełniacza liczby pojedynczej przymiotników rodzaju męskiego i nijakiego (3,8% błędów): *absolutnowo*, *drugawo*, *polskowo*, a także w wyrazie *siewodnia*;
- 12) brak litery *i* po literze oddającej spółgłoskę przed *je* (1,9% błędów): *sagłasje*, *sogłasje*;
- 13) zapis litery *ś* w miejsce znaku zmiękczenia (0,9% błędów): *sbyliś*;
- 14) zapis litery *y* w miejsce *i* (4,7% błędów): *pieriekatypola*, *psychuszka*, *psychuszki*, *wojennokomandujuszczij*, *zimnyj*;
- 15) zapis litery *d* w miejsce *t* (1,9% błędów): *adstawku*, *odnoszenij*;
- 16) zapis litery *e* w miejsce *o* (1,9% błędów): *rieportiera*, *żestkoj*;
- 17) zapis litery *sz* w miejsce *s* (0,9% błędów): *szczyot*;
- 18) zapis litery *o* w miejsce *a* (1,9% błędów): *rozum*, *kontrrewolucjonierom* (kontekst sugeruje użycie wyrazu w formie celownika liczby mnogiej);
- 19) zapis litery *a* w miejsce *o* (0,9% błędów): *drugawo*;
- 20) brak dywizu (2,8% błędów): *pieriekatypola*, *polskorossijskich*, *polskoukrainskije*.

W pisowni 31 wyrazów zaliczonych do kategorii 1) zaobserwowano sytuacje oddawania akana w piśmie. Kategorie 2), 3), 4) oraz 5) obejmują przypadki błędnego (nie)oznaczania miękkości (razem 27 jednostek), natomiast w zapisie wyra-

¹⁷ Mimo iż zasady transkrypcji nie precyzują reguł zapisu nazw narodowości czy stosowania dywizu, zdecydowano uwzględnić tego typu odstępstwa jako przykłady niedokładnego oddawania tekstu wyjściowego.

zów wchodzących w skład kategorii 6) odnotowano fakt oddawania grafii rosyjskiej wbrew zasadom stanowiącym, iż w sytuacjach, gdy w rosyjskich wyrazach po spółgłoskach twardych występuje litera *i* (ros. *u*), w transkrypcji oddawana jest ona zgodnie z rosyjską wymową jako *y*. Zaliczone do kategorii 7) wyrazy, w których nie zostały oznaczone samogłoski jotowane występujące po innych samogłoskach, mogły zostać zapisane w ten sposób pod wpływem analogii z językiem polskim, w którym w zapisie ich odpowiedników litera *j* nie występuje (por. np. *obwinienie, partia*)¹⁸. W pisowni jednostek przyporządkowanych do kategorii 8) nieuwzględniony został miękki znak w funkcji rozdzielającej, który w transkrypcji wymusza zapis samogłosek jotowanych za pomocą litery *j* i samogłoski. Można przypuszczać, iż taki zabieg również mógł być spowodowany interferencją języka polskiego, por. np. pisownię *swinia* z polskim wyrazem *świnia*. Jednostki należące do kategorii 9) oraz 10) ujawniają odpowiednio brak znajomości zapisu wyrazów zawierających w swej pisowni podwojone spółgłoski oraz nieznaną zasadę zapisu nazw narodowości, które w odróżnieniu od języka polskiego w języku rosyjskim zapisywane są wyłącznie minuskułą. W trzech wyrazach z kategorii 11) w końcówkach fleksyjnych form dopełniacza została odwzorowana wymowa spółgłoski *w* w miejsce poprawnego zapisu *g*. Kategorie 12)–19) obejmują pojedyncze lub nieliczne wypadki błędnie przetranskrybowanych liter, natomiast kategoria 20) zawiera trzy wyrazy, w których pisowni zaobserwowano brak dywizu umieszczonego w zapisach rosyjskich.

Osobno należy zwrócić uwagę na kategorię 16), w której skład wchodzi jednostki *rieportiera* i *żestkoj*, poprawnie zapisywane w języku rosyjskim z użyciem litery *ë*, tj. *penopmëpa, жëцmkoï*. W praktyce litera *ë* zapisywana jest jednak najczęściej jako *e* – taki zapis zapewne widniał w oryginalnym tekście rosyjskim, co mogło sprawić, iż felietonista zasugerował się tą formą graficzną. Fakt ten może świadczyć o braku znajomości pisowni ww. wyrazów. Natomiast w zapisach *adstawku* i *odnoszenij* (kategoria 15)) mógł zajść proces zastąpienia litery *t* przez *d* pod wpływem podobieństwa polskich wyrazów *odstawka* bądź *odnieść*. Można podejrzewać, iż błędny zapis wyrazów *drugawo* i *kontrrewolucjonierom* był spowodowany czynnikami pozajęzykowymi, np. nieuwagą, nie należy jednak wykluczać prawdopodobieństwa nieznaności pisowni tych form.

Ponadto materiał ujawnia różniące się od siebie błędne zapisy tego samego wyrazu (*artileristy – artilieristy; sagłasje – sogłasje*), a także zarówno błędne, jak i poprawne wersje zapisu tej samej jednostki lub jej form, występujące w od-

¹⁸ Nie można jednak wykluczyć, że przy zapisie niektórych jednostek, w których można dopatrywać się interferencji języka polskiego, w procesie powstawania tekstu w formie elektronicznej została jedynie zastosowana opcja automatycznego poprawiania pisowni, która jest dostępna np. w edytorze tekstu Microsoft Word.

rębnych fragmentach (*katoryj – ktorom, kotorych; ajewriewat’ – ojewriewat’; odnoszenij – odnoszenij; partia – partija; riesził – rieszyli; swabody – swobody*). Można sądzić, iż są one wynikiem nieznamomości bądź niezrozumienia zasad transkrypcji, ujawniających się w intuicyjnych poszukiwaniach optymalnej formy graficznej wśród znaków polskiego alfabetu w celu oddania zapisu rosyjskich wyrazów. Sąd ten umacnia fakt, iż w grupie poprawnie przetranskrybowanych wyrazów znajdują się jednostki, w których przedstawione wyżej błędy mimo wszystko nie zostały popełnione, np. *aplodismienty, bojewoj, wodoprowod, pokojnik* (nieoddawanie akania); *blad’, boleje, uprawlenije* (nieoznaczanie miękkości litery *l* za pomocą litery *i*); *antiniemieckije, proamierikanskuju, riezanie* (oznaczanie miękkości spółgłosek przed literą *e* za pomocą litery *i*); *wyskazywanija, liniju, lisenija, razmieszczeniija* (pisownia litery *j* w transkrypcji liter oddających samogłoski jotowane występujących po innych samogłoskach).

3. Wnioski

Przeprowadzone badanie rosyjskich wyrazów przetranskrybowanych na znaki alfabetu polskiego wykazało, iż najczęstszym błędem ujawniającym się w praktyce transkrypcyjnej SM jest oddawanie akania (zob. wspomniane uwagi I. Dulewiczowej). Jednakże wykryto również inne typy błędów popełnianych przez publicystę. Zaliczyć do nich można np. nieznamomość reguł pisowni końcówek fleksyjnych form dopełniacza liczby pojedynczej rodzaju męskiego i nijakiego, brak znajomości zasad zapisu miękkości spółgłosek, samogłosek jutowanych, geminat spółgłoskowych oraz wielkich/małych liter. Pozostałe błędy obejmują m.in. sytuacje błędnego transkrybowania pojedynczych liter (niekiedy przypuszczalnie z powodu interferencji języka polskiego) bądź przypadki niestosowania dywizu w pozycjach, w których ten występuje w oryginalnej pisowni rosyjskiej.

Występowanie niektórych z przytoczonych błędów można złożyć na karb tego, iż – jak zauważa Dulewiczowa – „Konwencja, według której oddajemy w polszczyźnie dźwiękowy charakter języka rosyjskiego, jest systemem umownym dalekim od ścisłości”¹⁹. Ów brak ścisłości polega na tym, iż w odniesieniu do niektórych liter reguły transkrypcji odzwierciedlają wyłącznie grafię, pomijając aspekt fonetyczny, w innych zaś – skierowane są na odwzorowywanie ich właściwości dźwiękowych. Jako egzemplifikację tendencji do oddawania formy graficznej można ponownie przywołać oznaczanie litery *o* w pozycji bezprzyciskowej jako *o*, a nie – zgodnie z rosyjską artykulacją – jako *a*. Z drugiej strony, litera *i* (ros. *u*) w pozycji po literze oddającej twardą spółgłoskę winna być transkrybowana jako *y*, a więc powinna

¹⁹ I. Dulewiczowa, *Transkrypcja i transliteracja...*, s. 23.

odpowiadać jej wymowie. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, nie powinien dziwić fakt, iż podczas realizacji transkrypcji przez użytkowników polszczyzny niebędących specjalistami w zakresie języka rosyjskiego oraz nielegitymujących się znajomością szczegółowych reguł transpozycji graždanki może dochodzić do rozbieżności w stosowaniu pewnych rozwiązań graficznych.

Należy zaznaczyć, że dobór analizowanego materiału może budzić pewne zastrzeżenia w kontekście jego powszechnej reprezentatywności, ponieważ bez przeprowadzenia odpowiednich badań porównawczych nie możemy formułować syntetycznych wniosków na temat tego, w jakim stopniu praktyka transkrybowania wyrazów rosyjskich przez SM odzwierciedla tendencje ogółu osób zajmujących się transkrypcją z języka rosyjskiego. Powinno się bowiem uwzględniać prawdopodobieństwo istnienia jednostkowej predylekcji do stosowania określonych rozwiązań graficznych, które siłą rzeczy nie są w stanie ukazać całościowego spektrum tendencji w zakresie transkrypcji rosyjskich liter na znaki polskiego alfabetu. Niewykluczone jednak, iż przeanalizowany materiał ukazuje pewne ogólne tendencje, które są typowe dla ogółu tekstów transkrybowanych z języka rosyjskiego. Badanie może stanowić podstawę dla analiz prowadzonych na bogatszym materiale tekstowym pochodzącym od większej liczby autorów oraz, w dalszej perspektywie, do udoskonalenia obowiązujących zasad transkrypcji.